

Lietuvos nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversija: projektas ir realybė

Milda BARANAUSKIENĖ

Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, Gedimino pr. 51, 2600 Vilnius,
el. p. milda@lnb.lt

Virginija SAVICKIENĖ

Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Bibliografijos ir knygotyros centras,
K. Sirvydo g. 4, 2600 Vilnius, el. p. savick@lnb.lt

Beve didžiausią impulsą retrospektyvinės bibliografijos konversijos plėtotei suteikė Europos mokslinių bibliotekų konsorciūmas (Consortium of European Research Libraries – CERL), kurio iniciatyva 1991 m. buvo pradėtas vykdyti Rankinės spaudos knygų duomenų bazės (Hand Press Book – HPB) kūrimo projektas. Pagrindinis šio projekto tikslas – registruoti kompiuterinėje duomenų bazėje knygas, išleistas Europoje rankinio spausdinimo būdu 1455–1830 metais. Norint tapti šio projekto dalyve ir turėti galimybę tiesiogiai teikti savo įrašus į duomenų bazę bei naudotis ten esančiais kitų bibliotekų sukurtais įrašais, Lietuvos nacionalinei Martyno Mažvydo bibliotekai (toliau – LNB) reikėjo parengti savo projektą. Jame turėjo būti numatyta nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos įrašų retrokonversija ir įrašų siuntimas į HPB duomenų bazę.

Lietuvoje apie retrokonversiją pradėta diskutuoti ir planuoti jos įgyvendinimą prieš aštuonerius metus, kai mokslo darbų rinkinyje „Bibliografija '95“ buvo paskelbta straipsnių¹, nagrinėjančių kitų šalių patirtį ir šio darbo organizavimą mūsų šalyje. Retrokonversijos problemos nuolat svarstomos bibliografų renginiuose, jos svarba aptariama įvairiose mokslinėse publikacijose.

Prasidėjusi Lietuvos bibliotekų automatizavimo era skatino domėtis užsienyje taikomais retrokonversijos būdais ir priemonėmis, konvertuojamų bibliografinių įrašų kokybe. Retrokonversijos esmę, jos sėkmes, galimybes, būdus, metodus, darbo organizavimą ir koordinavimą išsamiai aptarė (minėtame leidinyje „Bibliografija '95“) Regina Varnienė straipsnyje „Katalogų ir nacionalinės bibliografijos retrospektyvioji konversija“².

Lietuvos integralios bibliotekų informacijos sistemos (LIBIS) projekte (1996 m.) buvo numatytas retrokonversijos posistemis, turintis vykdyti dvi pagrindines funkcijas: 1) konvertuoti katalogų, kartotekų bibliografinius įrašus į kompiuterines laikmenas; 2) konvertuoti nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos leidinių įrašus į kompiuterines laikmenas.

LNB fonduose esančiais rankraščiais, senosiomis knygomis, ypač vertingais senaisiais lituanistiniais raštais domisi ir Lietuvos, ir užsienio vartotojai. Tradiciniai bibliotekos katalogai nebetenkino šiuolaikinės visuomenės poreikių, reikėjo kuo greičiau perkelti kortelių katalogų bibliografinius įrašus į kompiuterines laikmenas.

Darbas pradėtas 1999 m. Iš dalies atlikus LIBIS projekte numatytą pirmąjį retrokonversijos posistemio uždavinį – katalogų įrašų retrokonversiją (konvertuota 72 300 katalogo įrašų lietuvių kalba), atėjo eilė konvertuoti nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos leidiniuose esančius įrašus. Leidinio „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ retrokonversija – naujas darbo baras, kuriam reikėjo tinkamai pasirengti, numatyti visus procesus, jų eigą.

Pirmiausia nutarta papildyti nacionalinės bibliografijos duomenų banką (NBDB) lietuviškų spaudinių, kurie suregistruoti minėtame leidinyje, bibliografiniais įrašais. Ši bibliografija buvo išleista 1969 m. ir iki bibliotekos procesų automatizavimo atliko lietuviškų spaudinių suvestinio katalogo funkciją. Tačiau 1997 m. LNB parengtame projekte „Lietuvos nacionalinės bibliotekos kortelių katalogų, kartotekų ir nacionalinės bibliografijos leidinių retrokonversija“ nebuvo numatytas nacionalinės bibliografijos leidinių įrašų struktūrizavimas ir integracija į NBDB. Todėl 2002 m. kovo 20 d. Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redaktorių kolegija patvirtino naują nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos pirmojo tomo (1547–1861) retrokonversijos projektą. Remiantis 2001 m. kovo 22 d. Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos redaktorių kolegijos posėdžio, skirto Lietuvos senųjų knygų chronologinėms riboms apibrėžti, nutarimu rekomenduota senosios lietuviškos knygos viena iš skiriamųjų ribų laikyti 1864 metus. Taip pat nutarta konvertuoti tik lietuviškų spaudinių įrašus. Šis projektas neapims lietuviškų tekstų, esančių knygose kitomis kalbomis, – Prūsijos raštijos bei kalbos paminklų ir rankraščių. Retrokonversiją numatyta pradėti

nuo knygoje „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ ir jos papildymuose užregistruotų leidinių, o „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 2. 1862–1904“ įrašų retrokonversija bus jau kito projekto objektas.

Retrokonversiją numatyta atlikti trimis etapais. Pirmuoju etapu planuota parengti spaudinių, esančių LNB fonduose ir Nacionaliniame spaudos archyve, kompiuterinius bibliografinius ir autoritetinius įrašus (533 įrašai). Antruoju etapu – parengti įrašus, kurie bibliografijoje pateikti pagal šaltinius (spaudiniai *de visu necgizistuoja*) (470 įrašų). Tie įrašai turėtų būti kuriami atpažinto teksto kopijavimo būdu, nes didžioji jų dalis yra iliustruota knygų antraštinių puslapių vaizdais arba visos antraštės perspaudu originaliu šriftu. Trečiuoju etapu numatyta parengti tik spaudinių, kurie yra kitose Lietuvos ir užsienio šalių bibliotekose, kompiuterinius bibliografinius ir autoritetinius įrašus (450 įrašų). Atliekant šį darbą reikės remtis „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ įrašais, suvestinio katalogo duomenimis, skolintis spaudinius iš kitų bibliotekų. Visų trijų etapų retrokonversijos trukmė – 1 metai ir 8 mėnesiai. Įrašai bus rengiami Nacionalinės bibliografijos retrospektyvinėje duomenų bazėje (NBRDB), o vėliau integruoti į suvestinį katalogą bei perduoti į HPB.

Prieš pradėdant rengti šį projektą nebuvo vieningai sutarta dėl jo vykdytojų ir darbų koordinavimo (nuo to, be abejonės, labai priklauso projekto realizavimo sėkmė). LNB Bibliografijos ir knygotyros centro Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos skyrius yra „Lietuvos bibliografijos“ ir kitų bibliografijos rodyklių rengėjas, todėl imtis naujo darbo – šio projekto įgyvendinimo – be papildomo finansavimo nebuvo pajėgus. Taigi vykdytojais tapo Nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos, Retrokonversijos, Katalogavimo bei Retų knygų ir rankraščių skyrių darbuotojai. Padalyti įvairias užduotis keliems skyriams – ne pats geriausias variantas, tačiau tinkamai organizuojant darbą galima pasiekti norimų rezultatų.

Išanalizavus abu pirmojo tomo leidinius, apskaičiavus numatomas darbo sąnaudas, buvo pasirinktas mišrus retrospektyvinės bibliografijos konversijos metodas. Vykdamas LNB kortelių katalogų, kartotekų ir nacionalinės bibliografijos leidinių retrokonversijos projektą buvo nuskuoti nacionalinės bibliografijos leidiniai, todėl įrašų į kompiuterines laikmenas buvo galima perkelti tokį, koks jis yra leidinyje. Tuomet būtų reikėję tik kopijuoti iš skenuoto vaizdo atitinkamas aprašo sritis ir jas perkelti į kuriamą įrašą. Tačiau leidinys buvo parengtas taikant tuo metu galiojusius bibliografinio aprašo standartus. Be to, skenuoto vaizdo negalima kelti į kuriamą įrašą UNIMARC formatu, kadangi įrašas turi būti susietas su autoritetinių įrašų duomenų baze. Vadinas, leidinius teks

aprašyti *de visu*, t.y. perkataloguoti. Taigi didžioji darbų dalis bus atliekama rankiniu būdu. Kompiuterinį bibliografinį įrašą duomenų perkėlimo iš skenuoto vaizdo būdu galima sukurti tik tais atvejais, kai ir bibliografijoje įrašai buvo parengti remiantis šaltiniais (spaudinys neišliko).

Daug problemų, diskusijų ir abejonų įvairių šalių bibliotekoms, kurios atliko ar atlieka kortelių katalogų ar nacionalinės bibliografijos leidinių retrokonversiją, kelia įrašo struktūra. Yra įvairių nuomonių ir skirtingų sprendimų (išsamiau apie tai – žr. minėtą R. Varnienės straipsnį). Tam, kad būtų sukurta bendra HPB duomenų bazė, įrašus teikiančios bibliotekos privalo derinti katalogavimo procesus bei įrašų struktūrą. Kaip jau minėjome, „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ atliko ir dar dabar iš dalies atlieka suvestinio katalogo funkcijas (ne visos mūsų šalies bibliotekos spėjo savo senųjų spaudinių įrašus perkelti į kompiuterines laikmenas). Šio leidinio įrašai pakankamai informatyvūs. Atsisakyti sukauptos ir pateiktos išsamios informacijos, tenkintis tik minimalius duomenis turinčiu įrašu būtų neracionalu, nors kai kuriose šalyse daroma būtent taip. Nutarta pasirinkti išsamųjį aprašą, kuris ne tik leis identifikuoti leidinį, bet ir pateiks vartotojams daugiau informacijos. Leidiniai turėtų būti aprašyti pagal ISBD(A) (Vilnius, 1999) ir „Senųjų monografinių leidinių katalogavimo taisyklės“ (Vilnius, 2002), jiems bus suteikti Universaliosios dešimtainės klasifikacijos (UDK) sistemos indeksai.

Jau pradėjus pirmąjį darbų etapą buvo matyti, kad projekto vykdymo trukmė numatyta gana optimistiškai. Neatsižvelgta į tai, kad nuo nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos išleidimo praėjo trys dešimtmečiai, per kuriuos knygotyrininkai paskelbė naujų tyrinėjimų išvadų, hipotezių, rado neužregistruotų knygų ir menamų spaudinių. Antai A. Pacevičius³ mini šaltinius, nurodantčius, kad Vilniaus Šv. Petro ir Povilo bažnyčios „Penkių Jėzaus Kristaus aukų“ brolijos pamokslininkas Ubaldas Martynas Leonavičius buvo išleidęs savo lėšomis maldaknygę, ir daro prielaidą, kad tai lietuviška knyga, neužfiksuota bibliografijoje. Hipotezę dėl galimos dar vienos K. Sirvydo „*Dictionarium trium linguarum ...*“ laidos (paskutinė laida pasirodė 1713 m.; žinomos penkios laidos – jos visos užregistruotos bibliografijos pirmajame tome) kelia L. Vladimirovas⁴. Poleminį straipsnį „Ar buvo J.A. Komenskio „*Orbis Pictus ...*“ lietuviškai?“ paskelbė V. Pupšys⁵. Šiais ir kitais panašiais atvejais reikėjo nuspręsti: ar rengti bibliografinį įrašą remiantis šaltiniais, ar ne. Net 470 nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos įrašų parengta pagal šaltinius. Per ilgą laiką šalies bibliotekos įsigijo kai kurių juose užfiksuotų spaudinių, apie kitus sukauptė svarbių žinių. Atsirado galimybė papildyti konvertuojamą įrašą naujais duomenimis. Pvz., Giedros Subačienės ir Giedriaus Subačiaus parengto

leidinio „Newberry Lituania: Čikagos Newberry bibliotekos lituanistinių ir prūsistinių knygų katalogas iki 1904 metų“¹ 11-asis įrašas papildo nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos 1097-ąjį įrašą, parengtą pagal šaltinius. Tai Adomo Fridricho Šimelpenigio „Iš naujo perveizdetos ir pagerintos giesmju knygos ...“. Apie Britų bibliotekoje esantį lietuviškų knygų rinkinį daug informacijos pateikė A. Navickienė ir J. Zmroczek². Parengti lietuviškų knygų aprašai papildys nemažai konvertuojamų įrašų. Pavyzdžiui, A.E. Preisso „Nusidawimai Swento Raszo seno ir naujo Testamento ...“ (1851) bibliografijoje (nr. 703) buvo aprašyta pagal šaltinius, o dabar, pamačius pačią knygą, įrašą galima tikslinti, pildyti. Apie atrastus ir bibliografijoje neužfiksuotus egzempliorius rašo Ringailė Bagušytė, aptardama nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos A serijos rengimo rezultatus³. Itin daug naujų duomenų surinkta apie knygų egzempliorių skaičių. Tos žinios ypač vertingos, nes kai kurių senųjų leidinių išliko labai nedaug. Naujų egzempliorių atsirado Nacionaliniame spaudos archyve bei LNB fonduose. Dėl šių priežasčių bibliografams prireikė daugiau laiko, negu buvo planuota, nes kiekvieną egzempliorių, kurio šifro nėra bibliografijoje, reikėjo kruopščiai patikrinti ir identifikuoti. Tačiau šį darbą atlikti būtina, nes ateityje retrospektyvinės bibliografijos duomenų bazės įrašus bus galima papildyti naujais duomenimis.

Apskaičiuojant retrokonversijos darbų apimtį ir trukmę, nebuvo reikiamai įvertintas laikas autoritetiniams įrašams rengti, nes nutarta autoritetinius įrašus rengti asmenvardžiams, pateiktiems bibliografinio įrašo atsakomybės duomenyse, taip pat leidėjams bei spaus-tuviniams.

Nacionalinėje retrospektyvinėje duomenų bazėje 2002 m. kovą atsirado pirmieji konvertuoti įrašai. Darbo grupė, nors ir suburta iš aukštos kvalifikacijos specialistų, neturėjo patirties dirbti su senosiomis knygomis. Reikėjo įgusti skaityti leidinius gotišku šriftu, perprasti senųjų monografinių leidinių bibliografinio aprašo reikalavimus, išmokti papildyti kompiuterinius bibliografinius įrašus. Su tokiomis pat problemomis teko susidurti ir kitų šalių bibliografams, atlikusiems retrokonversiją. Daug rūpimų

klausimų pavyko išsiaiškinti 2002 m. lapkričio 3–4 d. LNB įvykusiame seminare, skirtame senųjų knygų katalogavimo klausimams aptarti. Temą pristatė ir specialistus konsultavo Tinka Katić (Nacionalinė ir universiteto biblioteka, Zagrebas, Kroatija).

Nepaisant pasitaikančių sunkumų ir nuolat kylančių naujų problemų, darbas vyksta ir jau galime įvertinti konkrečius rezultatus. 2003 m. birželio 1 d. baigti, kaip ir planuota, du pirmieji Lietuvos nacionalinės retrospektyvinės bibliografijos retrokonversijos projekto vykdymo etapai. Parengta per 1000 kompiuterinių bibliografinių ir autoritetinių įrašų. Dalis jų suredaguota ir perduota į Rankinės spaudos knygų duomenų bazę Hagoje.

Sėkmingai atlikta leidinio „Lietuvos TSR bibliografija. Serija A. Knygos lietuvių kalba. T. 1. 1547–1861“ retrokonversija leis retrospektyvinę bibliografiją įtraukti į Visuotinės bibliografinės apskaitos programą, bendradarbiauti tarptautiniuose projektuose. Pirmas ir ypač reikšmingas žingsnis – 2002 m. lapkričio 25 d. LNB pasirašyta sutartis su Europos mokslinių bibliotekų konsorciomu. Pagal šią sutartį LNB tapo tikruoju jo nariu ir įgavo teisę tiesiogiai teikti savo įrašus į Rankinės spaudos knygų duomenų bazę. Dabar galima be apribojimų disponuoti šios bazės įrašais, taip pat naudotis Anglišku trumpų antraščių katalogu (English Short Title Catalogue – ESTC). Mokslinių bibliotekų informacinė bibliografinė paieškos sistema (Research Libraries Information Network – RLIN) ir kitomis tarptautinėmis bibliografinėmis duomenų bazėmis. Realizavus projektą, įrašuose pateikta išsami ir patikima informacija apie knygas, išleistas Lietuvoje nuo XV a. iki 1830 m., bus prieinama užsienio ir mūsų šalies bibliotekoms, padės vartotojams rasti tikslų žinių apie leidinių saugojimo vietą, išlikusių egzempliorių skaičių ir pan. Projektas naudingas ir mūsų bibliotekai: bus perkataloguoti LNB padalinių fonduose saugomi reti ir vertingi spaudiniai, o to laikotarpio lietuviškų knygų bibliografiją galėsime išleisti kompaktiniu disku. Projektas įsilies į Kultūros ministerijos vykdomą programą „Visuomenės informacinis aprūpinimas“, kurios tikslas – informacinės visuomenės kūrimas, mokslo plėtra.

¹ Varnienė, Regina. Katalogų ir nacionalinės bibliografijos retrospektyvioji konversija // Bibliografija : mokslo darbai. – 1995, p. 10-18.

Stoklasová, Bohdana, Bareš, Miroslav. Retrospektyvioji konversija Čekijos bibliotekose // Bibliografija : mokslo darbai. – 1995, p. 19-24.

Katić, Tinka. Nacionalinės ir universiteto bibliotekos retųjų knygų kolekcijos retrospektyvusis katalogavimas // Bibliografija : mokslo darbai. – 1995, p. 25-35.

² Paecevičius, Arvydas. Lietuviškų knygų rinkiniai vienuolynų bibliotekose (XVIII a. pabaiga–XIX a. pirmą pusę) // Knygotyra. – T. 33 (1997), p. 31.

³ Vladimirovas, Levas. Knygos prekybos Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje XVIII amžiuje metmenys // Knygotyra. – T. 21 (1994), p. 12.

⁴ Pupšys, Vladas. Ar buvo J.A. Komenskio „Orbis Pietus ...“ lietuviškai? // Knygotyra. – T. 21 (1994), p. 149-151.

⁵ Newberry Lituania: Čikagos Newberry bibliotekos lituanistinių ir prūsistinių knygų katalogas iki 1904 metų / [sudarė] Giedrė Subačiene, Giedrius Subačius. – Vilnius, 1999. – XVIII, 64 p.

⁶ Navickienė, Aušra, Zmroczek, Janet. Lietuviškų knygų rinkinys Britų bibliotekoje // Knygotyra. – T. 25 (1998), p. 249-289.

⁷ Bagušytė, Ringailė. Lietuvių nacionalinės retrospektyviosios bibliografijos A serijos „Knygos lietuvių kalba“ rengimo rezultatai // Bibliografija : mokslo darbai. – 2000, p. 35.

Summary

Retroconversion of the Lithuanian National Retrospective Bibliography: Project and Reality

Milda BARANAUSKIENĖ, Virginija SAVICKIENĖ

Development of the retrospective bibliography conversion was induced by the Consortium of European Research Libraries (CERL) under which initiative database of Hand Press Book (HPB) was started in 1991 registering hand press books published in Europe over 1455–1830. Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (NLL) was responsible for the preparation of the retroconversion project and for the provision of records to HPB database.

Retroconversion subsystem was planned in LIBIS (Lithuanian Integrated Library Information System) project to perform two main functions: 1) to convert bibliographic records of catalogues and card files into computer format; 2) to convert records of the National retrospective bibliography into computer format. On March 20, 2002, Editorial Board of the National Retrospective Bibliography adopted the conversion plan for the National retrospective bibliography for the period 1547–1861 to be implemented in three stages:

1. Compilation of bibliographic and authority records for documents in the NLL and the National archive of printed works (533 records);

2. Compilation of bibliographic and authority records for the positions prepared under bibliographic sources (i.e. the printed work does not exist *de visu*) (470 records);

3. Compilation of bibliographic and authority records for printed works in other Lithuanian and foreign libraries (450 records).

Retroconversion is planned for 20 months. Records will be compiled in the National retrospective bibliography database and integrated into the union catalogue later.

Following the ISBD(A) and the “Senųjų monografinių leidinių katalogavimo taisyklės” (Vilnius, 2002), records are made in UNIMARC format, linked to the database of authority records and provided with UDC indexes.

After the reestablishment of Lithuania's independence, the closed stocks were opened to researchers thus converted records of the national bibliography will be revised and supplemented with the new information on publications.

On November 25, 2002, the NLL signed an agreement with the CERL and became a full member with the right to unrestricted use and full disposition of records of the CERL stock world-wide, and access to the English Short Title Catalogue (ESTC), Research Libraries Information Network (RLIN) and other bibliographic databases. Project implementation will provide an exhaustive and reliable information on the documents issued in Lithuania from the 15th century to the 1830's, provide the means for exchange of bibliographic information, supply users with more precise holdings statement, and enable Lithuanian and foreign libraries to copy the records with the view to information provision.